

Л.Н. ТОЛСТОЙ

АНГЕЛЕР

Л. Н. ТОЛСТОЙ

АҢГЕМЕЛЕР

“МЕКТЕП” БАСМАСЫ
Фрунзе – 1978

Р I
Т 53

ТОЛСТОЙ Л. Н.

Т 53

Аңгемелер. [Которгон Э. Долонов. [Жаштар үчүн]. Ф., «Мектеп», 1978 ©
220 бет.

Жыйнакка орустун улуу жазуучусунун аңгемелери киргизилди. Алар окуучулардын класстан тышкары окуусуна арналган.

Т $\frac{731-182}{M 452(17)-78}$ 233– 78

Р I

Перевод осуществлен с издания: Собрание сочинений Т, Т. 10, 12, 14 государственное издательство художественной литературы — Москва, 1963—1964 г г., Избранные повести и рассказы Т. I — Государственное издательство художественной литературы — Москва., 1964 г.

© Перевод на киргизский язык. Издательство «Мектеп», 1978 г.

КЫМБАТКА ТҮШТҮ

*Болумуш
(Моппасандыкы боюнча)*

Франция менен Италиянын ортосунда, Орто жер деңизинин жээгинде кенедей өлкө бар. Ал өлкө Монако деп аталат. Бул өлкөнүн калкы чоң кыштактын элинен да аздык кылат, бар болгону жети миң адамы бар, ал эми жеринин көлөмүн ушундан билиңиз — жан башына бөлгөндө бир тешеден да келбейт. Бирок бул өлкөнүн да кадимкидей эле падышасы бар. Ал падышанын ак сарайы сарай кызматчылары, министрлери менен архиерейлери, генералдары жана аскерлери да бар.

Аскери чакан, бар болгону алтымыш адам, ошондой болсо да аскер болуп эсептелет. Падышанын кирешеси деле чеке жылытпайт. Кадимкидей эле салык салынат, тамекиге да, шарапка да, аракка да, жан башына да; ичишкендиктери, тамеки чегишкендиктери менен аз элдин иши аз да, ал эми падыша болсо сарай кызматчыларын, чиновниктерин жана өзүн жансактатууга тийиш. Бирок падышанын өзгөчө кирешеси жок. Анын мамлекетинде өзгөчө киреше кумарканадан — рулетка деп аталган оюндан түшөт. Бири утса, экинчиси уттурат, кумаркананын ээсине болсо дайыма пайда түшүп турат. Кумаркананын ээси падышага көп акча төлөйт. Көп акча төлөгөндүгүнүн себеби азыр бүткүл Европадагы жалгыз кумаркана ушул. Мурда андай кумарканалар немецтик княжестволордо болгон, бирок мындан он жылча илгери аларга-тыюу салынган. Анткени, кумарканаларда ар кандай кырсыктар көбөйүп кетти. Бирөөлөр келет да, ойной баштайт, оюндун күүсүнө берилип кетип, бар мыдырын кумарга сайып жиберет, анан күйүтүнө чыдабай же сууга чөгүп, же атылып өлөт. Немецтер өзүнүн княжестволоруна тыюу салып коюшту, ал эми монакандык падышага тыюу сала турган жан болбоду: жалгыз ошондо калды.

Мына ошол күндөн тартып кумарчылар Монакого чогула турган болушту, мунусу ага пайда. Такыбалардын эмгегинен ак сарай курулбайт эмеспи. Мунун жаман иш экенин монаколук падыша да билет, бирок арга канча? Жансактоо керек эмеспи. Арагың да тамекиң да чеке жылытпады. Монаконун падышасы доорон сүрө берди, бийлик жүргүзүп, күрөп-күрөп акча жыйнады, салабаттуу королдорго окшоп, ак сарайындагы бардык тартипке көз салат. Кадимкисиндей таажысын кийип, такка олтурат, көчөгө да чыгат, сыйлыктарды да таратат, өлүм жазасына да тартат, кечирим да берет, парады да, кеңеши да, закондору да, соттору да кадимкидей. Бир гана жери — бардыгы майда.

Мындан беш жыл мурда бул падышанын малекетинде киши өлтүрүлдү. Анын калкы куулук — шумдукту билбеген момун немелер, мындай окуя эч болуп көрбөгөн. Койкоё тартып, судьялар чогулушту, соттой башташты. Судьялар да, прокурорлор да, присяжныйлар да, адвокаттар да катышышты. Ары соттошту, бери соттошту, акыры келип закон боюнча кылмышкердин башын алууга өкүм чыгарышты. Өкүмдү королго алып барып беришти. Король окуп чыгып, бекитти. Жазалай турган болгон соң жазалоо керек. Бир гана жери ал жерде гильотиндер да, баш кесерлер да жок болуп чыкты. Министрлер ары ойлонушту, бери ойлонушту, акыры кылмышкердин башын алуу үчүн француздар убактысынча машина жана мастер жибере алышар бекен, эгерде жибере ала турган болсоңузда, анда бул ишке сарпталуучу чыгымды кабарлап койсоңузда экен деп француз өкмөтүнө кат жазмак болушту. Кат жөнөтүлдү. Бир жумадан кийин жооп алышты: машинаны жана баш кесерди жиберүүгө болот, ага кетүүчү чыгым он алты миң франк. Падышага айтышты: Падыша ары ойлонду, бери ойлонду — он алты миң франк! «Алиги шүмшүктүн, дейт ал, куну буга татыбайт. Арзандатса болбойт бекен? Антпесе бу он алты миң франкын, — ар адамга эки жарым франктан ашык чыгым салуу дегендик эмеспи. Оор болот го. Бунт чыгарып жүрүшпөсүн». Кеңеш уюштурушту — ишке кантип жардам берүү керек? Ошондой эле катты италиянын королуна да жибермек

болушту. Француз өкмөтү — республика, падышаларды сыйлашпайт, ал эми Италиянын королу канткен менен боордош эмеспи, мүмкүн арзаныраак алар. Кат жазышты: андан көп узабай жооп келди. Италиянын өкмөтү машинаны да, мастерди да жан дилибиз менен жиберибиз, ал эми барып-келишин кошуп эсептегендеги чыгым он эки миң франк болот, деп жазыптыр. Мурдакыга караганда арзан, бирок баары бир кымбат. Каргыш тийгирдин куну буга да татыбайт. Жан башына чачканда ашык — кеми жок эки франктан туура келет. Кайра кеңеш курушту. Ары ойлонушту, бери ойлонушту — чын эле арзандатууга болбойбу? Шаан-шөкөтү жок эле солдаттардын бири башын кыя чаап салып жүрбөсүн. — Генералды чакырып келишти. «Кана, баш кесе турган солдат табылып жүрбөсүн? Баары бир согушта бирин бири өлтүрүшөт да. Солдатты ошого даярдайт да». Генерал солдаттарга кеп салды бул ишке кимиңер жарайсыңар? Эч кимиси жарабады. «Жок, дешти, алар, ал иш биздин колдон келбейт жана үйрөнгөн да эмеспиз».

Эмне кылуу керек? Кайрадан ойлоно башташты, комитетти, комиссияны, кошумча комиссияны чогултушту. Мурдакы өкүмдү бузушту. Өлүм жазасын, дешти, түбөлүк түрмө менен алмаштыруу керек. Ушундан улам падышанын кайрымдуулугу да айгинеленет, чыгым да аз кетет. Падыша макулдугун берди, маселе да чечилди. Азап дагы башталды — өмүр бою камап салууга жарай турган өзгөчө абак жок болуп чыкты. Чакан зындандар бар, ага убактылуу эле камашат. Акыры имарат издеп табышты. Алиги эргүлдү алып барып камашты. Күзөтчү коюшту.

Күзөтчү күзөтүн да аткарат, кылмышкерге оокат алып келип берүү үчүн ак сарайга да барат. Алиги эргүл ушинтип жарым жыл олтурду, анан бир жылга да толду. Жыл аягында падыша киреше-чыгашаларын эсептеп баштады, караса кылмышкерди туткандык үчүн жаңы чыгым пайда болуптур, анысы да бир кыйла. Өзгөчө коюлган күзөтчү, анын да тамагы. Бир жылга айланганы алты жүз франк. Ал эми алиги эргүлүң нары жаш, нары лакыйган неме, элүү жылга чейин жашай турган. Анда эми эсептей бериңиз. Чыгым чоң. Минткени болбойт. Падыша өз министрлерин чакырды: «Алиги шүмшүктөн, дейт ал, арзаныраак кутулуунун айласын тапкыла. Болбосо ал бизге аябай кымбатка түшө турган». Министрлер чогулуп алып ары ойлошту, бери ойлошту. Бири: «Бери караңыздарчы мырзалар, менимче, күзөтчүнү алып таштоо керек» — десе, экинчиси мындай дейт: «Анда кылмышкер кетип калбайбы» — «Кетмек түгүл житип кетсин». Падышага айтышты. Падыша да эп көрдү. Күзөтчүнү бошотушту. Эмне болор экен деп карап турушту. Түштөнөр убакыт жеткенде кылмышкер сыртка чыгып, күзөтчүнү издеди, аны таппаган соң тамак алып келмек болуп, падышанын ашканасын карай жөнөдү. Бергенди алды да абакка кайтып келди, каалганы ичинен бекитип, ордуна барып олтурду. Эртеси да ошондой болду. Барып тамак алып келет, бирок кетпейт. Эмне кылуу керек? Ойлоно башташты. Сенин бизге керегиң жок деп өзүнө түз эле айтуу керек, дешти. Кете берсин. Муну бардыгы туура көрүштү. Аны юстиция министри чакырып алып, мындай деди: «Сиз неге кетпей жүрөсүз? Кашыңызда күзөтчү жок. Каалаган жагыңызга кете бербейсизби, падыша деле капа болбос чыгар». — «Падышанын капа болбосу чын деңизчи бирок менин барар жерим жок. Кайда барам? Сиздер өз өкүмүңүздөр менен маскарарды чыгарып салдыңыздар, мени эми эч ким албайт, бардык иштен калдым. Сиздер, дейт ал, мага калганда туура эмес иш кылдыңыздар. Анткениңиздер жарабайт. Айталы, сиздер мени өлүм жазасына өкүм кылдыңыздар, мунуңар жакшы. Мени жазаласаңыздар болмок, антпедиңиздер. Муну бир деңиз. Акыйлашпадым. Анан мени өмүрү өткөнчө жатсын деп түрмөгө камадыңыздар, тамак ташып берип турсун үчүн күзөтчү койдунуңдар, кийин аны да алып таштадыңыздар. Муну эки деңиз. Дагы да акыйлашпадым. Тамакты өзүм алып келип жүрдүм».

Эми кеткин деп айтасыз. Жок, эмне кылсаңыз ошо кылыңыз, эч жакка кетпейм».

Кандай арга табабыз? Кайра кеңеш курушту. Эмне кылуу керек? Кептей койду. Ары ойлонушту, бери ойлонушту. Ага пенсия чектеп берүү керек. Антпесек андан кутулбайт окшойбуз. Падышага айтышты. «Арга жок, дейт, андан эптеп кутулуу керек». Ага алты жүз франк чектешти. «Эгерде, дейт, кылтың-мылтыңы жок төлөй турган болсоңуңдар кетип деле

каламын».

Ошентмек болушту. Үчтөн бирин мурда төлөтүп алды да, бүткүл бардыгы менен коштошуп, падышанып жеринен чыгып кетти. Барар жери темир жол менен болгону чейрек сааттык жол. Чыгып кетти да, жакын эле жерге барып орунтукташты, азыраак жер сатып алды, короо айдап бак сайды, жыргап-куунап жашап берди. Маалында келип пенсиясын алат да кумарканага кирип, эки-үч франк саят, бирде утса, бирде уттүрүп коюп, поезд менен үйүн карай жөнөйт. Эч жанга залалы жок бейкапар өмүр сүрө берди.

Адамдын башын кыя чаап салууга, өмүр бою түрмөгө олтургузуп коюуга кеткен чыгымдан качпаган мамлекеттер да бар, анын кылмышы ошолордун биринде жасалбаганы ийги иш болгон экен.

ЛЕВ НИКОЛАЕВИЧ ТОЛСТОЙ

Рассказы

(на киргизском языке)

Фрунзе. Издательство «Мектеп»

Которгон **Э. Долонов**. Редактор **Ш. Келгенбаев**. Сүрөтчү **С. Асакеев**.

Көркөм редактор **К. Сейталиев**. Тех. ред. **Т. Борисенко**.

Корректор **Г. Айталиев**.

Терүүгө 19/1V 1978-ж. берилди. Басууга 18/X 1978-ж. кол коюлду. № 1 типография кагазы. Кагаздын форматы $70 \times 108^{1/32}$, 6,875 физ. басма табак, +0,125 форзац, 9,62 шарттуу басма табак, +0,17 форзац, 9,76 учёттук басма табак, +0,3 форзац. Заказ № 314. Тиражы 24000. Мукабасыз баасы 83 т. Мукабасы 12 т.

72002, Фрунзе ш., Совет көчөсү, 170, «Мектеп» басмасы.

720461, ГСП, Фрунзе 5, Жигули көчөсү. 102.

Кыргыз ССР Министрлер Советинин басма полиграфия жана китеп соода иштер боюнча мамлекеттик комитетинин Кыргыз ССРинин 50 жылдыгы атындагы Кыргызполиграфкомбинаты.